

С. Я. ЄРМОЛЕНКО
«Я СЛІВ КОВАЛЬ, І МОЛОТ МІЙ НЕЛЕГКИЙ...»

Є поети, творчість яких виразно віддзеркалює сучасність, чітко відбиває ритм часу. Без них не можна говорити про літературно-мовний процес, про живу історію української літератури і літературної мови. Таким поетом є Дмитро Павличко. Були об'єктивні й суб'єктивні причини, щоб його поезія зайняла особливе місце в українській поетичній культурі. Об'єктивні причини — це те, що він сформувався як громадянський поет у суспільно-політичних умовах після XX з'їзду КПРС, що він виховався в народнорозмовній стихії, вплив якої на словник української літературної мови особливо зріс після возз'єднання українських земель в єдиній радянській державі. Суб'єктивні причини — це опанування писемно-літературної традиції Шевченка, Франка, Лесі Українки, Я. Галана, М. Рильського, це відкритість до сприйняття поетичних образів як ознак інших національних культур.

Мовно-поетичне мислення Д. Павличка невіддільне від історичної долі «гуцула з Карпатських гір», «сина простого лісоруба», який відчув, як змінився час, як «загомонила Верховина, заграла, наче молодим». Не тільки власні назви — *Верховина, Черемош, Карпати, Говерла, Довбуша комори*, а й загальні — найменування навколишніх реалій типу *плай, трембіта, колиба, китар, маржина, трепета* конкретизували час і простір, малювали конкретно-історичне тло лірично-публіцистичних монологів, відтворювали своєрідну поетичну історію краю. Ця історія, зокрема, виливалася в емоційно-експресивних визначеннях найбільшої події 1939 року — возз'єднання українських земель. У поезії Павличка вона втілилася в назвах *Вересень, Вересневий день, Славетний рік славетного народу, возз'єднана земля*. Як символічні найменування виступають у цьому семантичному ключі *Збруч, Славути і Карпати, Шевченко і Франко*, пор.:

Свободі на Збручі поклали кладку.
І став для мене Вересень початком

(«Моїм ровесникам у Канаді»).

Прийшов, прийшов тридцять дев'ятий рік,
Славетний рік славетного народу.
В одній землі під синню небозводу
Славути плескіт, шум карпатських гір.
В одній землі, возз'єднаній, державній,
Шляхи Шевченка і шляхи Франка

(«1939 рік»).

Поет не байдужий хронограф, який фіксує історичні події чи занотовує подорожні враження (хоч і тут маємо широку географію показових власних назв, що документують Павличкову поезію, надають їй інформативності, визначають сюжетну природу багатьох віршів).

Про що б не писав Павличко — про події на Волині в Дермані чи про вбивство Ярослава Галана, про долю Івана Загайчука чи про подорож до Відня, про фестиваль молоді в Хельсінкі, чи про мандрівку на Кубу — скрізь у його віршах переважає інтонація першої особи. Це особливість трибунної, публіцистичної поезії.

Серце поета вразливе, діткливе, воно вбирає біль усіх народів, усіх епох. Воно переповнене вболіваннями за долю світу, якому загрожує війна. Чітко й лаконічно звучить Павличків образ, в якому відчуваємо перегук з поезією Е. Межелайтиса:

Я — полководець миру —
Сонце несучи в жмені

(«Воєнні генерали...»).

У кожній строфі вірша «Берези дружби» відчуваємо авторове «я» — *я бачив, я чув, я знаю, я не хочу*. Що в цьому поетовому «я»? Тільки декларація, тільки заява на повний голос чи самовираження? Очевидно, ні. Павличкове «я» для того, щоб сприймати людський світ, чужий біль, перейматися тривогами, бідами світу:

Та я повинен сказати правду...

(«Голубиний трибунал»).

Показова семантика модальних слів *маю, повинен, мушу, можу, хочу* в поетичній мові Д. Павличка. Вони вносять у поезію вольовий струмінь. По-іншому сприймається поряд із незвичними звертаннями офіційний мовний зворот *мати доручення*:

Від вас, мої львівські каштани,
Від вас, закарпатські черешні,
Від вас, придніпровські тополі,
Я маю доручення нині

(«Доручення»).

Навіть там, де перша особа, авторське «я» відступає нібито на другий план, все одно залишається пристрасний авторський монолог із займенниками *ми, наш*, із активним словом-звертанням до конкретного чи уявного співбесідника. Форми особових займенників підкреслюють, увиразнюють, наприклад, тему ідеологічного двобою:

Між нами не лишень кордон,
Між нами — прірва небуття!
Вам Україна — тільки сон,
Мені — ява, мені — життя!

(«Між нами не лишень кордон»).

Ваша Україна і наша Україна — протиставлення, до якого звертається поет у циклі «Убивці», нагадує нам Франкові пристрасні монологи про «патріотів». Вони будуються на наскрізному контрасті, втіленому в лексичних і граматичних засобах.

Хліб, правда, слово, пісня, стяг, любов і ненависть — ось центральні поняття, які допомагають зрозуміти, з чого складається больове поле Павличкової поезії, як розподіляються в ній слова із зарядами плюс і мінус:

Слова я вибираю люті,
Щоб з ворогом поговорити.
Слова я вибираю добрі
Для друзів, що мене не знають

(«Хотів би я всі мови знати...»).

Поезії без пристрасності не буває. Павличкова пристрасність виростає з любові до рідного краю, його людей, до рідної мови. Як гострий присуд безбатченкам звучать рядки однойменного твору, в якому кульмінацією є рефрен, повтор:

Ти зрікся мови рідної. Тобі
Твоя земля родити перестане,
Зелена гілка в лузі на вербі
Від доторку твого зів'яне!
Ти зрікся мови рідної. Нема
Тепер у тебе роду, ні народу.

Сам поет відчуває кровний зв'язок із «хлопською ріллею», з «мужицькою мовою», за яку йому доводилося колись у школі ставати на коліна.

Своєю мовною практикою Д. Павличко підносить до рівня наддіалектного художнього стилю багато явищ регіонального характеру. Так, скажімо, семантично й стилістично відтінюється іменник *ватра* в ряду *вогонь — ватра — багаття* («Ти мене гуцулом називала»).

Не знайдемо в сучасних нормативних словниках прикметників і дієприкметникових форм *мозільний* (труд), *промінні* (почування), *пільмова* (ніша), *змозолілі* (пальці). Індивідуальний стиль упізнаємо в прикметниках-означеннях, що виступають емоційно-експресивними новотворами в українській літературній мові: *смеречий шум, хлів'яне щастя гусяче твоє*. Чи не найвиразніша ознака Павличкового словотворення — збірні іменники типу *бескеття, плиття, крилля, руччя, леззя, труп'я, дволиччя, безоружжя, підсіння*, а також назви із виразним суфіксом **-ин(а)** типу *бавовнина, біднячина, паспортина* (згадаймо таке слово в поезії В. Маяковського). Поет відчуває слово в усіх його структурно-семантичних і стилістичних зв'язках, тому й з'являються назви-образи *пустизна* (пор. пустий), *паскудь*

(пор. паскудити), *звabідь* (пор. звабити), *ідь* (пор. їсти), або з іншою оцінкою *русалча, вітреньта, жайворониця* і под. Естетичний зміст цих слів розкривається найвиразніше в поетичних образах, напр.:

В тебе руки — вітреньта ніжні

(«Ой прийди до мене на розраду»).

Багаті асоціації, міцний сплав аналітичної думки і палкого почуття відзначаємо в улюбленому поетичному засобі Павличкової мови — порівнянні. Діапазон порівнюваних, зіставляваних понять у його віршах надзвичайно широкий. І водночас є коло домінуючих понять, що виявляють глибоке народне коріння мовно-поетичного мислення Павличка. Він, наприклад, пише про слова, «немов дитина, чесні», «правдиві, наче мамина сльоза», або уявляє своє життя в образах природи, пор.:

Живу, як той гірський потік,
На спокій — ні хвилини.

Тече Дунай в піснях мого народу.
Як у повітрі, в них я змалку зріс.

Як бабиного літа срібні ниті,
Думки пливуть і світять оддалік.

Не нова, звичайно, тема — діалог з природою. Але придивімось, як оживають у Павличковій мові найменування дерев. Діалог із смереками, ялинами, яличками, явориною, трепетою, осикою, дубами, березами, вишнями, пальмами — це не тільки розмова з рідними Карпатами, а й діалог з іншими країнами. Це майже завжди перехід від конкретики природи до філософської думки — позачасової і загальнолюдської. У віршовому циклі «Литовський ліс» звучать рядки найдовершенішої лірики:

Питають сосни, де я мешкаю,
Куди іду сумною стежкою,
Кого шукаю між деревами,
Неначе між своїми, кревними

(«Питають сосни...»).

Павличкова поетична мова виростає на глибокому знанні української літературної традиції. Мотиви поезії Франка, Лесі Українки, М. Рильського — це постійне звертання до їхніх образів, щоразу нове бачення їхньої ролі в історії української культури. Так, наприклад, Франкові вирази *будущина, розвидняючийся день* стали важливими складовими в поезиці Павличка. Від Франка простежуються в творчості Д. Павличка семантичні варіанти, пов'язані з поняттями праці коваля і нелегкого ковальського молота. Досвітній вогонь, образ ломикаменя Лесі Українки викликали в поетичній уяві Павличка надзвичайно сильні метафори, якими багатий вірш «Кожному (і собі) читачеві Лесі Українки»: Хай тебе думки болять; Із серця вирви сумнів потай, Неначе заржавілий цвях; Розбий свої тендітні стопи У скелях дум її; Похилені у праці чола Вогнем досвітнім освіти і под.

Працювати зі словом, шліфувати його в поетичних перекладах учив Д. Павличка гранослов М. Рильський. І мовна практика поета ввібрала в себе традиції класичної поезії, зокрема, у творенні стрункої сонетної форми вірша, у досягненні гармонійної взаємодії писемно-книжних і народнорозмовних засобів мовного вираження.

Кожна доба відбивається в поетичній нормі. Лексикон Павличкових творів — це рухлива, динамічна система з виразними уподобаннями в словотворенні, слововживанні, з своєрідною акцентуаційною практикою, що часто відступає від загальнолітературних норм. У ній (і це цілком природно) довше зберігаються діалектні відмінності мовлення, варіанти наголошення, властиві регіональній мовній практиці та пісенним традиціям.

У розвитку сучасного поетичного слова, у шліфуванні його звукової форми поезія Дмитра Павличка постійно спирається на літературні традиції і вростає в сучасну літературну мову, «як у горіх вроста зерня».